

FILOZOFICKÉ ASPEKTY SPOLOČENSKEJ AKTIVIZÁCIE JEDNOTLIVCA

EUDOVÍT TURČAN, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

TURČAN, E.: Philosophical Aspects of Social Activation of the Individual.

Filozofia 43, 1988, No 1, p. 29

Contradiction between socially created possibility of man's existence as a personality and the real existence of the individual becomes the initiatory moment of the whole social movement and social development. In the socialist society preconditions of man's existence as a personality which were formed historically and socially became concretely general, namely as possibility and necessity of social existence of man. It means that irrespective of fulfilling and exploiting these preconditions in the personal development of the individual they actualize objectively as a degree of possibility and necessity of man's development. In the research of the socialist society in which social conditions for man's development as a personality became objective the process of personalization must therefore play the leading part. Within this process the prevailing personalization is the case. Problems of the individual must be understood not only as a result of historical-social development but its understanding as a prerequisite of this development must be worked out.

Požiadavky na osobnostný rozvoj každého človeka sa nikdy v dejinách nenastolovali tak programovo ako v súčasnosti. V podmienkach socialistickej spoločnosti nadobúda táto programovosť imperatívny charakter. Z hľadiska vývoja samej problematiky osobnosti je to pochopiteľné. Až v socialistickej spoločnosti sa stali historicko-spoločensky utvorené predpoklady existencie človeka ako osobnosti konkrétne všeobecnými, a to ako možnosť a nevyhnutnosť jeho spoločenskej existencie. To znamená, že aj bez ohľadu na naplnenie a využitie týchto predpokladov v osobnostnom vývoji jednotlivca, v jeho individuálnom živote, aktualizujú sa tieto predpoklady objektívne ako stupeň spoločenskej možnosti a nevyhnutnosti rozvoja človeka. V tomto zmysle sa budú uplatňovať, a aj sa uplatňujú, napríklad, ako kritérium hodnotenia spoločenskej existencie jednotlivca. Preto sa dnes — aj keď s istou samovoľnosťou až živelnosťou, no zároveň aj práve preto — tak akcentujú pojmy utvárania a formovania osobnosti, ľudský činiteľ, subjektívny faktor. Zdôrazňujú práve nevyhnutnosť využívania spoločensky rozvinutých a utvorených možností rozvoja človeka ako osobnosti, a to možností na jednej strane spoločensky rovnakých pre všetkých a každého — a teda všetkými a každým využívanými a ako možnosti akceptovateľnými — a zároveň, na druhej strane, zdôrazňujú, že ich plné využívanie a naplnenie sa stáva nezastupiteľnou podmienkou ďalšieho rozvoja spoločnosti samej. Na danom stupni sa musia osobnostné výsledky spoločenského rozvoja človeka intenzívnejšie využívať ako predpoklady ďalšieho

rozvoja spoločnosti; napokon žiadne nadindividuálne, nadosobnostné v zmysle nadspoločenských alebo mimospoločenských možností svojho rozvoja spoločnosť — povedané trochu zjednodušene — nemá. Preto sa na XVII. zjazde KSČ zdôrazňovalo, že mobilizácia tvorivých síl ľudí sa v súčasnej dobe stáva určujúcou podmienkou ďalšieho postupu vpred.

Formulácia, že až v socialistickej spoločnosti sa objektívne utvorili spoločenské podmienky pre rozvoj človeka ako osobnosti, vychádza z istých predpokladov. Vo svojich dôsledkoch má táto formulácia zásadný význam pre filozofické zovšeobecnenia problematiky osobnosti. Obsahuje totiž v sebe výpoveď nielen o tom, prečo sa v predchádzajúcich typoch spoločensko-ekonomických formácií človek nerozvíjal ako osobnosť v zmysle všeobecne spoločensky uplatňovanej požiadavky, ale aj o tom, že sám vývoj človeka k osobnosti je historicko-spoločensky podmienený, že až na určitej vývojovej etape sa v spoločnosti utvárajú pre tento vývoj predpoklady. Tento problém je napokon známy a možno ho ilustrovať na otázke, či napríklad človek homérovského obdobia v antickom Grécku bol osobnosťou alebo nie? [Závažnosť otázky o genéze osobnosti vystúpi však s plnou náliehavosťou, napríklad, aj pri potrebe zorientovať sa v súčasných vymedzeniach a definíciách osobnosti, keď počet týchto pojmových určení presahuje celé desiatky.] Ide vlastne o to, že až na určitom stupni historicko-spoločenského vývoja sa v rodovej spoločnosti utvárajú a reprodukovujú také spoločenské, t. j. už samou reprodukciou spoločnosti vytvorené podmienky, ktoré umožňujú človeku danej spoločnosti jestvovať len ako spoločenskému jednotlivcovi; ako hovorí K. Marx, aj individuálnou bytosťou sa človek stáva až v dôsledku historického procesu. Zároveň práve tento výsledok spoločensko-historického rozvoja človeka, t. j. určenie ako spoločenského jednotlivca zakladalo predpoklady ďalšieho jeho spoločenského určenia, a to jeho určenosti ako osobnosti. V antickej spoločnosti na spomínanom stupni konkrétneho historicko-spoločenského rozvoja človeka sa iba historicky „rozbíhalo“ konštituovanie tých spoločenských podmienok, ktoré na človeka ako spoločenského jednotlivca — možno tak povedať — začínajú klásť nároky ako na osobnosť. Neosobnostné, partikulárne ľudské individuum je výrazom „spoločenských“ podmienok, ktoré diferencujú a aj individualizujú členov prvých spoločenstiev len málo rozvinutými formami ich skutočného spoločenského bytia, teda málo rozvinutými formami deľby práce, činností, potrieb atď. Na tomto základe determinujú aj utváranie ich nových vlastností, schopností atď., ktoré úzko rozvinuté spoločenské vzťahy neumožňovali a ktoré rovnorodosť rodovej spoločnosti diferencovala a rozvinula na spoločensky nízkej úrovni.

Historicko-spoločenský vývoj človeka k osobnosti dosahuje v rámci utvorenia spoločenských podmienok nevyhnutných pre tento vývoj rozvinutejšie formy až na ďalších stupňoch spoločensko-ekonomického rozvoja, najmä v kapitalizme. V spoločenských vzťahoch reprodukovaných v týchto vyšších stupňoch sa na základe úrovne zovšeobecnenia spoloč-

čenskej práce ako podmienky života človeka pripravili a rozvinuli také predpoklady jeho spoločenskej existencie, v ktorých nemôže jestvovať len ako partikulárny jedinec (ako v istej miere samostatný individuálny výrobca, kde je ako človek rozvíjaný činnosťou a činnosťami, ktoré vykonáva rovnako po celý život či celé generácie — remeslo, práca na pôde atď.). Uskutočniť možnosti vyplývajúce z týchto spoločensky rozvinutých, objektívnych určení človeka znamenalo prekračovanie jeho doterajších partikulárnych učení. Možnosť, aby si človek ako jednotlivec osvojil tieto spoločenským rozvojom pripravované určenia, znamenala, aby prekročil rozmer a obmedzenie jeho doterajšieho určovania, aby sa stal človekom v miere univerzálnosti, ktorú všeobecne spoločenský vývoj pripravil, aby sa stal osobnosťou.

Napokon, tento úsek historicko-spoločenského vývoja človeka a jeho význam pre konštituovanie osobnostného rozmeru človeka je už pomerne známy. Keďže sa však dnes o rozvoji človeka bežne hovorí len ako o rozvoji osobnosti, čo je z hľadiska dosiahnutého vývojového stupňa pochopteľné, prijíma sa celkom bežne aj tento, Marxovými slovami povedané, „predsudok“ takpovediac mimohistoricky a mimospoločensky.

Prirodzene, že po vytvorení a reprodukcií spoločenských podmienok existencie človeka ako osobnosti nie je potrebné pri riešení parciálnych otázok osobnosti uvádzať aj celú „prehistóriu“ problému. Avšak veľmi dôležitú úlohu zohráva jej pochopenie ako súčasť konkrétneho historicko-spoločenského vývoja. Ide však aj o ďalšie súvislosti. Analýza niektorých spoločenských javov v súčasnosti, ako sú napr. prejavy malomeštiactva, konzumného spôsobu života, rozličné prejavy konformizmu a pod. vedie často k tomu, že sa jej výsledky chápu — zrejme v istom zjednodušení, pretože ich nositeľmi sú konkrétni jednotlivci — len ako osobnostná deformácia konkrétneho jednotlivca, akoby ich riešenie bolo závislé predovšetkým od individuálnych vlastností jednotlivca, napríklad, v psychologickom zmysle. Otázka sa vlastne stavia tak, že treba zmeniť človeka ako nositeľa týchto vlastností, aby sa tieto javy odstránili. Predpokladá sa, že ľudia sú v istom zmysle k adekvátnemu správaniu a konaniu predovšetkým individuálne determinovaní a spoločenské prostredie, v ktorom sa tieto ich vlastnosti uplatňujú, je iba akýmsi „terénom“, kde sa prejavujú a objektivizujú. Akoby aj u konkrétneho jednotlivca nešlo o zložitú transformáciu a individualizáciu spoločensky pripravených a vytvorených vlastností, ale len o objektivizáciu nejakých jeho vnútorných, nemenných a stálych vlastností, ktoré sa v tomto teréne jednoducho presadzujú. Otázka zostáva nezodpovedaná, pretože napr. nerieši, resp. nereflektuje problém historických premien týchto vlastností, toho, ako sa svojim obsahom menili vzhľadom na rozvinutú formu spoločenskosti, že sa teda vyvíjali a vyvíjajú a nie sú to nejaké antropologické konštanty. Pre marxistické chápanie človeka sú teoreticko-metodologicky určujúce východiská, podľa ktorých človeka nepochopíme ani nevysvetlíme na základe „filozofie“ jeho rozmanitých objektivizovaných

prejavov existencie chápaných samých osebe (kultúra, umenie, morálka, humanita, vedomie, subjektivita a i.) ako nejakých antropologických konštánt človeka vôbec. Naopak, samy tieto „konštanty“ majú svoju genézu, svoj vznik a vývoj mimo jednotlivca ako takého, v konkrétnej historicko-spoločenskej existencii človeka. Vznikli, vyvíjali sa a menili a sú výrazom dialektiky spoločnosti a jednotlivca, utvárania osobnosti v dialektike socializácie a individualizácie. Protirečenie medzi spoločensky utvorenou možnosťou existencie človeka ako osobnosti a skutočnou, reálnou existenciou jednotlivca sa tak stáva zároveň významným iniciačným momentom celého spoločenského pohybu a spoločenského vývoja.

Keďže reprodukcia spoločenských podmienok existencie človeka ako osobnosti je dnes vo všeobecnosti príjemným „predsudkom“ aj v disciplínach skúmajúcich osobnosť, je pochopiteľné, že v socialistickej spoločnosti, kde sa spoločenské podmienky pre rozvoj človeka ako osobnosti stali objektívnymi, konkrétne všeobecnými podmienkami jeho existencie, musí prvoradá dôležitosť nadobudnúť, a vlastne už aj nadobudol, sám proces personalizácie, t. j. proces utvárania a formovania vlastností a vôbec znakov a určení osobnosti v tom ktorom jednotlivcovi. Bolo by však zjednodušením, keby procesom personalizácie bola teoreticko-metodologicky redukovaná problematika človeka vôbec.

Nemožno v tejto súvislosti neprípomenúť, že otázky osobnostného rozvoja človeka je treba dnes, a práve v kontexte jeho historických vývojových stupňov chápať aj perspektívne, takpovediac z hľadiska budúcnosti, čo je možné anticipovať nielen z pojmu harmonicky rozvinutej osobnosti, ale, napríklad, aj z pojmu noosféra a jeho súvislostí s osobnostným rozvojom človeka. Nechávame stranou problematickosť spojenia všestranne rozvinutá osobnosť, ktoré v skutočnosti abstrahuje od historicky konkrétnych spoločenských foriem individualizácie, a tým od hlavného spoločensky determinujúceho článku a rozmeru rozvoja človeka.

V rámci procesu personalizácie, keď sa individualizácia spoločenských podmienok utvárania a formovania osobnosti jednotlivcami stala všeobecným predpokladom existencie človeka, bude zákonite narastať a zvyšovať sa význam využívania spoločenských možností personalizácie jednotlivcami samými, spoločensky sa presadzujúcou a požadovanou individualizáciou, a to ako proces sebauzvedávania jednotlivca k spoločenským možnostiam a požiadavkám kladeným na neho, ako proces sebauzvedávania, sebauvychovy, sebahodnotenia, sebapoznania, sebauskonaľovania a pod. Táto požiadavka aktívneho sebauzvedávania sa jednotlivca na spoločenské možnosti jeho vývoja sa ako rozhodujúci moment historicko-spoločenského pohybu aktualizovala. Rovnako sa aktualizovalo aj využívanie ďalších možností vyplývajúcich zo spoločensky dosiahnutého stupňa rozvoja človeka, napr. význam a úloha individuálnych predpokladov a dispozícií, význam a úloha motivácie, vôle, osobnej aktivity a iniciatívy, nová štrukturácia potrieb a záujmov ľudí a pod.;

iné je, ako sa tieto možnosti vyplývajúce z dosiahnutého stupňa rozvoja človeka aj spätne využívajú.

Úvahy o význame jednotlivca v súčasnej socialistickej spoločnosti sa ocitajú nielen v inej spoločenskej situácii ako povedzme pred dvadsiatimi-tridsiatimi rokmi. V prístupe k jednotlivcovi vtedy prevládalo a pretrvávalo traktovanie tejto problematiky vo vzťahu spoločnosť-jednotlivec v rámci východísk materialistického chápania dejín. Ako problematiky, ktorá historicky objasňuje úlohu jednotlivca a máš v dejinách, prípadne úlohu významných osobností, ale jednotlivca nechápe z hľadiska historického pohybu spoločnosti aj diskkrétne, ako jeho výsledok s relatívne samostatnými sebaorganizujúcimi prvkami v spojení s diferencovanou polarizáciou jednotlivca a spoločnosti, s diferencovaným postavením jednotlivca v činných kolektívnych subjektoch v štruktúre spoločnosti. Napokon, historicky bolo konštituovanie socialistickeho spoločenského zriadenia sprevádzané výnimočnými spoločenskými situáciami, ktoré sa vyznačovali mimoriadnou spoločenskou aktivitou jednotlivcov, keď boli spoločenské úlohy pomerne jednoznačné a spoločenská aktivita a činnosť jednotlivca sa v dialektike spoločenských potrieb a záujmov a individuálnych výsledkov neproblematizovali.

Postupne sa však ukazovalo, že konkrétnosť historicko-spoločenských úvah dostáva kvalitatívne nové dimenzie, že prístupy dedukované z doterajšieho dejinno-spoločenského konštituovania jednotlivca sú v marxistickej literatúre teoreticko-metodologicky nezastupiteľným predpokladom riešenia spoločensky aktuálnych úloh, v dialektike vzťahov spoločnosť-jednotlivec však treba prehĺbiť poznanie „fungovania“ jednotlivca ako ich riešiteľa a vykonávateľa. To znamená, že problematika jednotlivca sa musí chápať nielen ako výsledok historicko-spoločenského vývoja, ale sa musí rozpracovať aj jeho chápanie ako predpokladu tohto vývoja. Prejavovalo sa to čoraz častejšie na konštatovaniach, že spoločenská prax a poznanie sa uskutočňujú len v činnosti individuálneho subjektu a spoločnosť ako subjekt realizuje poznávaciu činnosť cez jednotlivcov a prostredníctvom jednotlivcov, že aj každý spoločensko-hodnotový problém vyvstáva v tvorivosti jednotlivca ako osobnostne významná, životne dôležitá úloha pre jeho vlastnú existenciu a že aj napr. vznik nových vedeckých poznatkov je sprostredkovaný ako predmetno-praktickou činnosťou, ktorá formuje potrebu rozvoja tej-ktorej teórie, tak aj tvorivými možnosťami jednotlivca, ktorý túto potrebu zachytáva a uskutočňuje, že individuálny subjekt vystupuje ako konkrétne individuálne bytie predmetno-praktickej a gnozeologickej činnosti spoločnosti (pozri napr. 1, s. 70 a n.; 2, s. 44 a n. a i.). V stave rozvoja spoločnosti, keď sa jej vývoj nemôže ďalej zabezpečovať extenzívnym spôsobom, sa z hľadiska spoločenských možností a spoločenských zdrojov stáva aktivizácia jednotlivcov nevyhnutnou potrebou a jej celkové teoretické rozpracovanie nevyhnutnou požiadavkou tohto pohybu. V takomto nastoľovaní problematiky jednotlivca nejde historicky iba o nejaké prechodné

obdobie „priorizácie“ jednotlivca v dialektike vzťahov spoločnosť-jednotlivec. Prirodzene, ešte pôsobia a fungujú prvky a postupy teoreticko-metodologického chápania vzťahu spoločnosť-jednotlivec (s jednostranným pôsobením t. j. od spoločnosti k jednotlivcovi), ktoré zdôrazňovalo najmä význam vplyvov spoločnosti na utváranie jednotlivca, čoraz vypuklejšie sa však prejavuje potreba rozpracovať aktivitu a aktívne pôsobenie jednotlivca pri konkrétnych spoločenských procesoch.

Aj v tom možno celkove vidieť dôvody tendencií reflektovať problematiku jednotlivca vo všeobecnejších súvislostiach, dôvody, prečo konkrétnosť problematiky jednotlivca „pretransformovala“ do problematiky osobnosti, človeka. Vzniká dojem, že tu dochádza sčasti k zámene obsahovosti problematiky či úniku od historicko-spooločenskej konkrétnosti vzťahu spoločnosť-jednotlivec ku všeobecnejším súvislostiam s prevahou abstraktného obsahu morálky, kultúry, vedecko-technickej revolúcie, spôsobu života a pod. V problematike osobnosti, človeka ustupuje zo zreteľa individualizovaný status spoločenského bytia jednotlivca, jeho ontologizovaný rozmer ako individuálne bytie determinované jeho začlenením v spoločenských vzťahoch, hlavne však ustupuje zo zreteľa metodologický aspekt sprostredkovania konkrétneho vývinového momentu spoločnosti a spoločenského konkrétnou individualizáciou. To sa prejavovalo v tom, že problematika človeka a osobnosti sa podáva často ako problematika vôbec, bez konkrétnej spoločenskej akcidentácie, a teda v akómsi kultúrno-civilizačnom a kultúrno-svetonázorovom rámci, že sa vždy dôsledne nezohľadňoval vedecký, teoreticko-metodologický aspekt problematiky, že „úvahy o individuálno-osobnostnom aspekte problematiky človeka sú veľmi vágne a poznačené jednostranným psychologizmom a sociologizmom [3, s. 603], že v „jednotlivých prácach sa vyskytuje ľubovoľné, náhodné traktovanie určitých pojmov o človeku, skresľujúce ich skutočný význam“ [4, s. 49], že však aj sociálna určenosť človeka ako kryštalizácia spoločenských vzťahov je len jeho abstraktným určením a ich konkretizáciou sú vlastnosti a schopnosti osobnosti týmto vzťahom odpovedajúce [5, s. 61]; nadobúdanie týchto vlastností a schopností je vlastným procesom individualizácie ako v smere ich spoločenského utvárania, tak aj v smere ich individuálneho a osobnostného osvojovania.

Ako je známe, K. Marx a F. Engels kritizovali nehistorické, špekulatívne, naturalistické a abstraktné chápanie človeka v nemeckej filozofii bez zohľadňovania jeho konkrétneho historicko-spooločenského vývoja [6, s. 155]. Takéto „humanologické“ určenia centrujú a filtrujú problematiku vzťahu spoločnosť-jednotlivec cez abstraktné obsahy pojmu človek. K. Marx venoval mimoriadnu pozornosť rozpracovaniu teoreticko-metodologických východísk pre materialistické chápanie tejto problematiky v prvotných spoločnostiach na základe jej analýzy v historicky najrozvinutejšej spoločnosti, v kapitalizme. Konkrétne historicko-spooločenská akumulácia predpokladov človeka ako druhu viedla konkrétnou polarizáciou spoločnosť-jednotlivec historicko-spooločensky k štrukturácii

človeka ako jednotlivca. Ďalší vývoj a štruktúra spoločnosti nevedli k zmenám človeka ako druhu, ale naopak, spoločenský rozvoj človeka zvýraznil jeho úlohu ako jednotlivca. To, čo vyplýva z jeho miesta v systéme spoločenských vzťahov je spoločenským, sociálnym predpokladom jeho osobnostného vývoja, ale až jeho individualizácia tohto predpokladu konštituuje profil a rozmer konkrétnej osobnosti. Marx aj Engels kritizovali každú filozofickú koncepciu, ktorá vydáva „človeka ako takého“ za jedinú konajúcu osobu dejín a verí, že „človek ako taký“ robí dejiny (6, s. 200, 71 a i.). V konkrétnych spoločenských vzťahoch nepôsobí človek vôbec, človek ako taký, ale jednotlivec.

Keďže predpokladom jednotlivca je historicky spoločnosť a spoločnosť je vzájomné pôsobenie ľudí už reprodukujúcich určitý spôsob života (Marx), východiskom tohto procesu bude, ako hovorí K. Marx, „doba preddejinná“, prirodzene vzniknuté spoločenstvá, v ktorých sa ešte proces materiálnej spoločenskej diferenciácie nerozvinul a v ktorých sa nerozvinuli ani skutočné spoločenské vzťahy. Na tejto úrovni napr. nie je ešte ani proces fyzickej reprodukcie jednotlivca spoločenským vzťahom. Vzťah jednotlivca a spoločnosti je tu vlastne, z hľadiska dejín, iba potenciálnym vzťahom.

Tento prirodzený vývin ako predpoklad nie je automaticky a samozrejme podmienkou, ktorá nevyhnutne vedie k rozvinutiu takých vzťahov, ktoré budú vyššou formou reprodukcie životných podmienok tohto spoločenstva, resp. určitej vývojovej etapy určitých spoločenstiev. Keď Marx hovorí o tomto období vychádzajúc z formy kočovného života prvotných spoločenstiev, upozorňuje na viaceré objektívne podmienky až po osobitné prírodné usporiadanie, kmeňový charakter, ktoré sa rozvíjajú ako predpoklad „privlastňovania si objektívnych podmienok jeho života i reprodukujúcej a spredmetňujúcej sa činnosti tohto života“ (7, 421). Pokiaľ k tomuto privlastňovaniu nedôjde ako k stabilnej zložke reprodukcie života prvotne, prirodzene vzniknutých spoločenstiev, pokiaľ privlastňovanie nevyvolá produkciu vlastných vzťahov vo vnútri spoločenstva, potom využíva spoločenstvo stále len prírodné „zdroje“ svojho pohybu a jeho život ostáva súčasťou pohybu prírody a prírodných procesov, je sám prírodou, nevytvára nič mimo toho, čo tvorí príroda, nevytvára nič svoje. Privlastňovanie sa stáva v konkrétnych podmienkach konkrétneho spoločenstva v určitom období jedným z prvých a najdôležitejších predpokladov vlastných spoločenských vzťahov, nielen vzťahov diferenciácie v rámci spoločenstva či diferenciácie jedného spoločenstva voči inému, ale aj vzťahom diferenciácie a špecifiky týchto spoločenstiev voči prírode. S rozvojom foriem privlastňovania v pravom zmysle slova súvisí dialektika „odprírodňovania“ prvotných spoločenstiev rozvíjaním vlastných spoločenských vzťahov, vzťahov vo vnútri spoločenstva. Historicky je tento rozvoj foriem privlastňovania materializovaný činnosťou spoločenstiev najprv pri zabezpečovaní existenčných podmienok života a postupne reprodukciou vlastníctva ako predpokladu skutočne spoločen-

ského vzťahu. Historicky materializované činnosti nie sú ničím iným ako historickými úrovňami delby práce, ktorá sa stáva za určitých podmienok (zväčšovanie bohatstva spoločnosti v súvislosti s činnosťou jeho členov a jeho výmena, t.j. výmena za iný produkt) predpokladom skutočnej, materiálnej diferenciácie vo vnútri spoločnosti, a to diferenciácie jednotlivca voči spoločnosti, diferenciácie spoločnosť-jednotlivec.

Tak ako sa človek stáva individuálnou bytosťou až v dôsledku historického procesu [7, s. 443], tak aj spoločnosť tým, čo vlastní, čo si postupne vyprodukovala, líši sa, diferencuje od inej spoločnosti, a to nielen mierou materiálneho bohatstva; to, ako a akým spôsobom spoločnosť alebo spoločnosť toto bohatstvo ako svoje vlastníctvo vyprodukovala, akú činnosť pritom rozvinula, aké ďalšie a nové potreby pritom vznikli atď., je rozmerom vzťahov ľudí v danom spoločnosti, rozmerom ich skutočného spoločenského života, teda aj ich skutočným individuálnym životom, úrovňou individualizácie. Keď K. Marx hovorí o spoločnosti v začiatkoch tejto individualizácie ako prvej veľkej produktívnej sile, uvádza, že táto spoločnosť vytvára pre každý osobitný druh výrobných podmienok (napr. pre chov dobytká, obrábanie pôdy) „osobitné spôsoby výroby a osobitné produktívne sily, a to tak subjektívne, prejavujúce sa ako *vlastnosti individuí* (podtrhnuté L. T.), ako aj objektívne“ [7, s. 442].

Teda až reprodukcia materiálneho života prvotných spoločností za určitých historických podmienok, určitá úroveň tejto reprodukcie je predpokladom vlastného spoločenského vývoja, predpokladom socializácie, ktorá kladie aj rozmer individualizácie. Socializácia nie je v prvom rade a len celostný vplyv, pôsobenie spoločnosti na jednotlivca v procese jeho ontogenézy, ale sú to historicky rozvinuté formy materiálneho života ľudí v spoločnosti a neskôr v spoločnosti, formy zospoločňovania utvorené na úrovni reprodukcie materiálneho života spoločnosti. Je to utváranie vlastnej spoločnosti, jej vznikanie, upevňovanie a rozvíjanie. Je to východisko diferenciácie prvotne vzniknutých spoločností tým, že vytvárajú predpoklady individualizácie ako predpoklady svojej vlastnej reprodukcie. Jednotlivec spôsobom života spoločnosti, resp. spoločnosti, ku ktorej patrí, uskutočňuje, „ruší“ svoju prirodzenú existenciu v spoločenskom jednotlivcovi a individualizuje ju ako spoločenskú prirodzenosť jednotlivca, ako historicko-spooločenský rozmer existencie jednotlivca. Zatiaľ čo k vývoju človeka ako druhu viedli určité prírodné predpoklady, predpokladom jeho vývoja k osobnosti je spoločnosť, spoločenské a jeho rozvoj ako spoločenského jednotlivca.

Značná voľnosť pri používaní pojmov človek, osobnosť, individuum alebo jednotlivec, ich široké chápanie sa neprejavujú len v tom, že sa týmto pojmom rozumie rozličné, že sa chápu synonymicky, ale aj v tom, že sa tým stierajú ich vývojové a obsahové, štruktúrne i funkčné súvislosti, čo má aj praktické dôsledky. Keď sa napr. konštatuje, že je potrebný výskum človeka ako výrobnej sily, ako subjektu práce, ako

subjektu poznania a tvorivej činnosti, tvorivosti atď., je to nielen prejav spomínanej neurčitosti, ale aj závažný metodologický problém, pretože riešenie v tomto obsiahnutého praktického problému sa len výskumom človeka jednoducho nájsť nedá (aj keď sa jeho štruktúra naznačuje a uvádza — subjekt, jednotlivec). Platí to aj v spomínanej problematike vedy alebo do problematiky vedecko-technickej revolúcie začleňovaných otázok (človek a VTR, človek a životné prostredie v období VTR, človek a štýl života v podmienkach VTR a pod.). To všetko nie je, nech by to znelo akokoľvek paradoxne, záležitosť človeka len ako človeka, ale aj spoločnosti (nech už ide o negatívne pôsobenie dôsledkov VTR v biológii, psychológii či indikovaných medicínsky a pod., alebo sa majú na zreteli „dopady“ modernej doby na človeka ako humánnu, etickú, kultúrnu atď. bytosť, kde sa prevrátenosť tohto prístupu prejavuje ešte markantnejšie).

Ani človek, ani spoločnosť nejstávajú ako také, ale sú vždy individualizované. Sú individualizované tými spoločenskými „jednotlivcami“ (kolektívnymi a individuálnymi), ktorí sú v danej spoločenskej štruktúre a v danom procese vývoja spoločnosti hybnými činiteľmi, subjektmi tohto vývoja a spoločenskej praxe. Práve týmito subjektmi a ich spoločenskou diferenciáciou prebieha utváranie vlastnej spoločnosti a úrovne jej spoločenskosti. Skutočnosť, že sa pôvodná jednota spoločnosti a totožnosť jej členov diferencovala a že sa diferencovala práve jednotlivcom, že proces individualizácie bol vnútorným mechanizmom pohybu spoločnosti, že zospoločenšťovanie sa samo uskutočňovalo cez individualizáciu, znamenalo, že práve individualizácia vytvárala predpoklady toho, že vývoj spoločnosti závisel stále viac aj od jednotlivca ako uskutočňovateľa spoločnosťou rozvinutých a pripravovaných foriem individualizácie.

Problematike osobnosti sa dnes všeobecne venuje značná pozornosť. Môže sa teda aj týmto zosilňovať dojem, akoby sa mnohé spoločenské problémy — ale aj problémy jednotlivcov — mohli a dali zásadne riešiť len utváraním pozitívnej, spoločenským požiadavkám odpovedajúcej osobnosti. Pripomeňme už spomínané a v tomto zmysle často nastolované a chápané otázky uvedomenia a presvedčenia ľudí v socialistickej spoločnosti, či novšie, ľudského činiteľa a pod. akoby v tom zmysle, že stačí vyriešiť tieto otázky, aby sa vyriešili nimi indikované problémy. Bolo by to možné „isté“ riešenie, nie je však náležité podložené a je v rozpore s historicko-spoľensky utváranou a štruktúrovanou problematikou osobnosti. Napokon, aj pojem osobnosti kryštalizuje v človeku ako jeho individualizovaná dimenzia spoločenskosti, nikdy nie ako od spoločnosti a spoločenskosti odtrhnutá abstrakcia.

LITERATÚRA

1. Subjekt i objekt kak filosofičeskaja problema Kijev 1979.
2. NASONOVA, L. J. — SKVORCOVOVA, L. M.: Ličnostnyj aspekt poznaniya kak tvor-

- českoj dejatelnosti. Vestnik moskovskogo universiteta; S.7, Filosofija č. 2, Moskva 1981.
3. ŠIMA, R.: K základným filozoficko-sociálnym otázkam problematiky človeka a osobnosti. In: Filozofia 1982, č. 5.
 4. REZVICKIJ, J. J.: Filozofskije osnovy teorii individuaľnosti. Leningrad 1973.
 5. KRUTOVA, O. N.: Čelovek i istorija. Moskva 1982.
 6. MARX, K. — ENGELS, F.: Nemecká ideológia. Bratislava 1961.
 7. MARX, K.: Základy kritiky politickej ekonómie. Rukopisy „Grundrisse“. Zv. 1. Bratislava 1972.

ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ ОБЩЕСТВЕННОЙ АКТИВИЗАЦИИ ИНДИВИДА

Людовит Турчан

Противоречие между общественно созданной возможностью существования человека как личности и действительным, реальным существованием индивида становится исходным моментом всего общественного движения и общественного развития. В социалистическом обществе историческо-общественно созданные предпосылки существования человека как личности стали конкретно всеобщими, а то как возможность и необходимость общественного существования человека. Это означает, что и без учета выполнения и использования этих предпосылок в личностном развитии индивида эти предпосылки объективно актуализируются как ступень возможности и необходимости развития человека. В исследованиях социалистического общества, где общественные условия для развития человека как личности стали объективными, поэтому первоочередную роль должен сыграть сам процесс персонализации. В рамках нее речь идет об общественно проявляющейся индивидуализации. Индивид должен пониматься не только как результат историческо-общественного развития, но должно быть разработано и его понимание как предпосылки этого развития.

PHILOSOPHISCHE ASPEKTE DER GESELLSCHAFTLICHEN AKTIVIERUNG DES EINZELNEN

Ludovít Turčan

Der Widerspruch zwischen gesellschaftlich gebildeter Möglichkeit der Existenz des Menschen als Persönlichkeit und der wirklichen, realen Existenz des Einzelnen wird zum Initiationsmoment der Bewegung und Entwicklung der ganzen Gesellschaft. In der sozialistischen Gesellschaft wurden die historisch-gesellschaftlich gebildeten Voraussetzungen für die Existenz des Menschen als Persönlichkeit konkret-allgemein, und zwar als Möglichkeit und Notwendigkeit der gesellschaftlichen Existenz des Menschen. Dies bedeutet, dass ungeachtet der Erfüllung und Geltendmachung dieser Voraussetzungen der Persönlichkeitsentwicklung des Einzelnen, sie dennoch objektiv aktualisiert werden als Möglichkeits- sowie Notwendigkeitsgrad der Entfaltung des Menschen. Bei der Erforschung der sozialistischen Gesellschaft, wo die gesellschaftlichen Bedingungen für die Entwicklung des Menschen als Persönlichkeit objektiv geworden sind, muss daher der Prozess der Personalisierung selbst eine erstrangige Rolle spielen. In seinem Rahmen handelt es sich um eine sich gesellschaftlich durchsetzende Individualisierung. Die Problematik des Einzelnen muss nicht nur als Ergebnis der historisch-gesellschaftlichen Entwicklung verstanden werden, es muss auch seine Konzeption als Voraussetzung dieser Entwicklung herausgearbeitet werden.